

ШИФРОВАНИТЕ ПОНЯТИЯ В НАКАЗАТЕЛНИЯ КОДЕКС

Румен Марков

OF THE ENCRYPTED NOTIONS IN THE CRIMINAL CODE

Rumen Markov

Abstract: Traditionally, ever since the first Criminal Act (1896) until present day, some elements of the legal notions – “sanity” and “insanity”, “negligence”, “accidental act”, “eventual intent”, “voluntary refusal” – have been “encrypted” by the legislator.

The legal notions’ content is “encrypted” in two ways. It is either unnecessarily “packaged” in the respective notion or phrase (“inherence” and “significance”, “under own incitement”), or “coded” through the polysemy of the word used for its denotation, which causes uncertainty as regards the concrete meaning with which it has been used (“could”/“could not”), or which creates conditions for the confusion of the meaning that the legislator had had in mind with another meaning of the word (“assumed”).

In the article is proposed the replacement of the phrases “could understand the inherence and significance” (Art. 31(2) CC) and “could not understand the inherence and significance” (Art. 33(1) CC) with, respectively, “had the mental abilities to foresee the factual consequences of the act and their socially dangerous nature” and “did not have the mental abilities to foresee the factual consequences of the act or their socially dangerous nature”; also – “could foresee” (Art. 11(3) CC) with “had the possibility to foresee”, and, in Art. 15 CC (“Accidental Act”), “could not foresee” with “did not have the possibility to foresee”. The volitional element of the eventual intent in Art. 11(2) CC ought to be correctly redefined as consent with the occurrence of the socially dangerous consequence and the own incitement of the voluntary renunciation – as realization of the possibility (for committing or finishing the crime).

Key words: “encrypting” of legal notions, sanity, insanity, lack of sanity, negligence, accidental act, eventual intent, voluntary renunciation.

1. Постановка на проблема

Имам предвид „шифроването” на понятията за вменяемостта и невменяемостта чрез употребата в Наказателния кодекс (НК) на термините „свойството” и „значението” – на деянието, които, ако непълнолетното лице е могло да разбира, то е наказателноотговорно (чл. 31, ал. 2 НК) или на извършеното, които, ако деецът не е могъл да разбира (поне едното от тях), той не е наказателноотговорен (чл. 33, ал. 1 НК); отново на понятията за вменяемостта и невменяемостта, но и на тези за непредпазливостта и за „случайното деяние” чрез употребата на глагола „мога” („не мога”) в минало свършено време – „могло” да разбира свойството и значението на деянието (чл. 31, ал. 2 НК), също – „могъл” да предвиди настъпването на общественонеопасните последици (чл. 11, ал. 3 НК), или „не е могло” („не може”) да разбира свойството или значението на извършеното (чл. 33, ал. 2 и 3 НК), също – „не е могъл” да предвиди настъпването на общественонеопасните последици (чл. 15 НК);

на волевия момент на евентуалния умисъл, чрез формулата, според която деецът е „допускал” настъпването на общественонеопасните последици (чл. 11, ал. 2 НК), и на характеристиката на решението за доброволен отказ, взето „по собствена подбуда” (чл. 17, ал. 3, чл. 18, ал. 3 и чл. 22, ал. 1 НК). Всички тези термини и изрази не изразяват директно в законовия текст самото съдържание на понятието, още по-малко – точно това, което се има предвид от законодателя. Нещо повече, „кодиращата” законодателна техника е дори традиционна за нашия наказателен закон. Тя се използва още в първия Наказателен закон от 1896 г. и до наши дни. Съдържанието на легалните понятия е „шифровано” по два начина. То или бива ненужно „опаковано” в съответния термин или израз („свойството” и „значението”; „по собствена подбуда”), или е „кодирано” чрез полисемантиката на думата, използвана за неговото означаване, което създава неяснота относно конкретното нейно значение, с което тя е използвана („могло”/ „не могло”, „могъл”/ „не могъл”), или създава условия

за подмяната на значението, което се има предвид от законодателя с друго нейно значение („допускател“). Разбираемо е, че „шифроването“ или „кодирането“ в текста на закона по необходимост налага в процеса на правоприлагане, в лекционните курсове по наказателно право в юридическите факултети и пр. задължително „дешифриране“ на легалните термини или изрази, за да бъде експлицирано понятийното съдържание, ненужно опосредено или неточно изразено чрез тях. „Дешифрирането“ от законодателя означава изработването на такъв текст, който да представлява директен и еднозначен израз в закона на съдържанието на юридическото понятие. Такава е например дефиницията на прекия умисъл в чл. 11, ал. 2 НК.

2. „Дешифриране“ на понятията за **вменяемост и невменяемост, небрежност (непредпазливост) и „случайното деяние“**

2.1. По думите на Таганцев – автора на формулите на вменяемостта и невменяемостта, „свойството се отнася към физическите условия на извършеното, а „значението“ – към социалната и юридическа характеристика на извършеното”¹. В нашата теория и съдебната практика, може би повлияни от авторитета на Таганцев, съдържанието на „свойството“ и „значението“ никога не е пораждало спорове.

Деецът е „могъл да разбира свойството“, когато е имал интелектуалните способности да предвижда фактическите последици на такива деяния, към които с оглед на неговата фактическа същност и съдържание принадлежи и конкретно извършеното от него деяние, или да опознава обективните закономерности и причинно-следствени зависимости и връзки, действащи в обективната реалност. Вменяемите лица са способни „да съзнават причинната връзка между своите действия или бездействия и вредоносния резултат“ (р. 1585-60-Г.о.).

Субектът на противоправното деяние е „могъл да разбира значението“, когато е имал интелекта да осъзнае общественото опасен характер на последиците и деянието². Думата е за социалната характеристика на деянието, а не за неговата противоправност, разбираана като обективна съставомерност, или като противоречие на дея-

нието на наказателноправна норма (на забраната, установена с нея). „Да се разбира социалното значение, т.е. отрицателният общественостепенен характер на деянието, е нещо различно от това да се съзнава нормативната забраненост на деянието“ (р. 190-95-1). И това е лесно разбираемо, доколкото вменяемостта е предпоставка за вина, а съзнаването на противоправността на деянието не се включва в съдържанието на вината според българското наказателно право³.

Считам за удачно, с оглед на постигането на максимална яснота в закона, интелектуалните психически способности, относими към вменяемостта, а тяхната липса (поне на едно от тях) – към невменяемостта, да бъдат „декодирани“, като бъдат изведени директно в Наказателния кодекс. Това, което субектът е „могъл да разбира“, да бъде означено като – „фактически последици“ (вместо „свойството“), и съответно „техният общественостепенен характер“ (вместо „значението“).

С други думи (ако обединим за краткост „свойството“ и „значението“), вменяемият субект е могъл да предвиди настъпването на „общественостепенните последици“. Способността за „предвиждането на общественостепенните последици“ означава, че деецът е могъл да осъзнае както тяхната фактическата същност, така и общественостепенния им характер. Съответно – невменяемият субект – не е могъл да предвиди настъпилите общественостепенни последици (техните фактически особености или поне – общественостепенната им природа).

И по-нататък – на основата на неговата способност за предвиждане на общественостепенните последици – вменяемото лице може да осъзнае общественостепенния характер на причинилото ги деяние. Същите термини – „общественостепенен характер на деянието“ и „общественостепенни последици“ са използвани в чл. 11 и чл. 15 НК за дефиниране на формите на вината и на „случайното деяние“.

Следователно предложената редакция ще доведе не само до яснота относно „дешифрираното“ съдържание на психическите способности, съставляващи вменяемостта (а тяхната липса – невменяемостта), но и до терминологичното синхронизиране на нормативна уредба на ма-

¹ Таганцев, Н. Русское уголовное право. Лекции Часть общая. Т. 1, М.: Наука, 1994, с.153.

² Вж. Долапчиев, Н. Наказателно право. Обща част. Т. 1. С.: 1936, с. 250; Ненов, Ив. Наказателно право на НРБ. С.: НИ, 1972, с. 176.

³ Повече за съзнаването от дееца на общественостепенния и противоправен характер на извършеното деяние вж. у Марков, Р. Изключващи вината обстоятелства (практика на ВС и ВКС по наказателни дела). С.: Сиела, 2016, с. 23 – 42.

терията „вменяемост – вина”, респ. на тяхната липса в нашия НК. А това е важно за постигането на яснота и открояването на връзката между тях, доколкото вменяемостта е задължителна или абсолютна предпоставка за вина.

Волевата способност на вменяемото лице „да ръководи постъпките си”, която като увенчава понятието, изразява най-дълбоката същност на вменяемостта, може да бъде допълнена с пояснението „като се въздържа от извършеното деяние”. Или „вменяемостта е способност за мотивиране чрез правните повели”⁴.

2.2. Вменяемостта е капацитет или потенциал на психиката на дееца, съставена е от психически способности на субекта на противоправното деяние⁵. Терминът „могло” („не е могло”), употребен в нормативната уредбата на материята „вменяемост/невменяемост”, е използван със значението на „имало способностите” (да разбира свойството и значението на извършеното и да ръководи постъпките си), респ. нямамо тези способности. В чл. 47 от Закона за задълженията и договорите (ДВ, бр. 275 от 1950 г.) еднозначно се използва „неспособният да разбира или ръководи постъпките си”⁶. Разбирането за съдържанието на вменяемостта като съвкупност от психически способности на дееца е доминиращо в практиката на Върховния съд (ВС) и Върховния касационен съд (ВКС). В някои решения вменяемостта се третира като „психически способности”⁷, а в други като „психическа годност на дееца” (р. 426-03-II)⁸. В р. 253-04-III се употребяват двете съществителни като синоними. Често вменяемостта се определя като „възможност на подсъдимия да разбира свойството и значението...” (р. 187-05-III), като в термина „възможност”, която е притежание на някого, се влага значението на „способност” („годност”)⁹. Особено ясно е това, когато притежаваните „възможности” се използват в множествено число (р. 35-15-II) и се съчетават с прилагателно – „психически” възможности (р. 190-95-I) или „умствени” възможности (р. 470-08-I). В р. 242-07-III дори „интелектуалните въз-

можности” се комбинират с „волевите способности” на дееца, а в р.187-05-III „възможността на подсъдимия” – със „способността да се отговаря наказателноправно”. В р. 163-86-I (Сб., с.42-43) и р. 811-99-II (Сб., с. 23-24) се приема, че субектът действа в „състояние на невменяемост” (чл. 33, ал. 1 НК), което може да се приеме като коректен легален израз, доколкото при невменяемостта съответните психически способности липсват, и същевременно се поставя акцент върху моментното състояние на субекта по време на извършването на противоправното посегателство.

Вменяемостта като качество на субекта на престъплението или на наказателноотговорното лице, съставена от негови реално съществуващи психически способности, има онтологична (фактическа) същност и подлежи на доказване в наказателния процес. „Въпросът за вменяемостта на дееца не е медицински, а чисто юридически. Съдът е длъжен да направи изводите си...след цялостна съвкупна оценка на всички доказателства” (р. 108-89-ВК).

Но безспорната яснота по въпроса е някак замъглена или „кодирана” чрез означаването на психическите способности с двузначния глагол „могъл”. Не е правилно да пренебрегваме тази двузначност или двусмислието на израза „могъл” („не е могъл”) и особено – недопустимото му използване в НК с различно съдържание при уредбата на вменяемостта/невменяемостта, от една страна, и на небрежността и „случайното деяние”, от друга страна.

Позволявам си препоръката глаголет да бъде изоставен и заместен в закона с двата различни, еднозначни израза, обединени в него: първият – „имал психическите способности” („да разбира” или да предвиди общественоопасните последици на извършеното деяние и да ръководи постъпките си), респ. нямамо тези способности в нормите на чл. 31, ал. 2 и чл. 33 НК относно вменяемостта на непълнолетното лице и невменяемостта; и вторият – „имал възможността” (да предвиди общественоопасните последици), респ. нямамо тази

⁴ Долапчиев, Н. Цит. съч, с. 249.

⁵ Вж. също: Долапчиев, Н. Цит. съч., 249-250; Ненов, Ив. Цит. съч., с. 168, 175.

⁶ В чл. 144, ал. 2, т.4,5 от Наказателно-процесуалния кодекс (ДВ, бр. 86 от 2005г.) се визира „способността” на обвиняемия и на свидетеля правилно да възприемат фактите, които имат значение за делото, и да дава достоверни обяснения, респ. показания за тях (без разбира се да твърдя, че това е дефиниция на вменяемост).

При дефинирането на невменяемостта в § 20 НЗ на Германия и § 11 НЗ на Австрия, деецът е характеризиран като „нееспособен да осъзнае...”, а в чл. 122-1 от НК на Франция като лишен от способностите му да осъзнава или контролира своите действия.

⁷ Вж. р. 279-68-I; р. 2469-73-I г.о.; р.190-95-I (Сб., с.45-46).

⁸ Вж. също: р. 70-90-II (Сб., с.11-12); р. 65-04-II; р. 281-04-II; р. 345-04-III.

⁹ Вж. р. 473-03-III; р. 124-04-I; р. 281-04-II; р. 694-05-III.

възможност в нормите на чл. 11, ал. 3 и чл. 15 НК относно небрежността и „случайното деяние“. Думата е за философската категория „възможност“ количественият измерител на която е „вероятността“, и която при определени допълнителни условия се превръща в действителност. При умишленото извършване на деянието възможността е реализирана и субектът е предвиждал настъпването на общественоопасните последици, докато при непредпазливото деяние съществуващата за дееца възможност е останала нереализирана поради ненастъпването на последното необходимо условие – съсредоточаване на вниманието. При непредпазливата форма на вина деецът поради своето невнимание не е предвидил и предотвратил общественоопасните последици от своето деяние¹⁰.

Става ясно, че вменяемостта е необходима предпоставка за вината, тъй като без съставлящите я интелектуални психически способности, отсъства не само предвиждането, но и самата възможност за предвиждане на общественоопасните последици, с които се свързва вината. От друга страна, вменяемостта е необходима, но не и достатъчна предпоставка за вина. Защото, въпреки наличието на съответните психически способности (капацитет), възможността за предвиждане на общественоопасните последици може да липсва поради други причини (обективни условия или липса на други субективни качества), при което вменяемото лице действа без вина.

2.3. Предлагам чл. 31, ал. 2 НК да бъде изменен така: **„Непълнолетно лице (...), ако е имало психическите способности да предвиди фактическите последици на деянието и техния общественоопасен характер и да ръководи постъпките си, като се въздържа от извършване на деянието“**.

Бихме могли да използваме и другата редакция, обединяваща фактическите последици и техния общественоопасен характер, и терминологично напълно координирана с легалните определения на формите на вина: **„Непълно-**

летното лице (...), ако е имало психическите способности да предвиди общественоопасните последици на деянието и да ръководи постъпките си, като се въздържа от извършване на деянието“.

Чл. 33, ал. 1 НК може да бъде прередактиран така: **„Не е наказателноотговорно лицето, което действа (...), не е имало психическите способности да предвиди фактическите последици на извършеното или техния общественоопасен характер или да ръководи постъпките си, като се въздържа от извършеното“**¹¹. В алтернативния вариант можем да заместим израза **„фактическите последици на извършеното или техния общественоопасен характер“** с **„общественоопасните последици“**.

2.4. В чл. 11, ал. 3 НК изразът „могъл да предвиди“ следва да се замени с **„имал възможността да предвиди“**, а в чл. 15 („случайно деяние“) изразът „не е могъл да предвиди“ – с **„не е имал възможността да предвиди“**.

Също и нормата на чл. 14, ал. 2 НК относно „извинителната“ грешка може да бъде изменена по следния начин – „Тази разпоредба се отнася и за непредпазливите деяния, когато деецът не е бил длъжен или **не е имал възможността** да съзнава обстоятелството, посочено в състава на престъплението и настъпването на общественоопасните последици...“.

2.5. Накрая бих си позволил една терминологична (и не само) бележка относно контрадикторното понятие на вменяемостта.

В дефиницията на невменяемостта по чл. 33, ал. 1 НК са използвани два критерия – медицински или психиатричен критерий („поради умствена недоразвитост или продължително или краткотрайно разстройство на съзнанието“) и юридически или психологически критерий („не е могло да разбира свойството или значението на своите постъпки или да ги ръководи“)¹².

¹⁰ Вж. Лютов, К. Професионалната непредпазливост в наказателното право на НРБ, С.: 1958, 126 – 141.

Категорията „възможност“ е правилно да се свързва с вината, а не с вменяемостта, която е съставена от психически способности на дееца. Не би следвало вменяемостта да се разбира като „възможност за адекватно контролиране на постъпките“ (р. 100-08-II) или като „възможността за разбиране на свойството и значението и за ръководене на постъпките“ (р. 849-06-I).

Вж. също: р. 250-02-II; р. 37-02-III; р. 348-06-I; р. 77-09-I.

Съществува „междинна“ група решения, в които се използва „възможността/невъзможността“ за разбиране и ръководене на постъпките заедно с „годност за наказателна отговорност“ (р. 533-07-III), „неспособност на дееца...“ (р. 413-77-II) или „годен да разбира...“ (р. 70-90-II).

¹¹ В чл. 21, т. 1 от новия НК на Русия при дефинирането на невменяемостта е използван изразът „не е могло да осъзнава фактическия характер и обществената опасност на своите действия (бездействия).“

¹² Вж. Ненов, Ив. Цит. учебник, с. 169. т.р. 15-87-ОСНК; р. 154-05-III; р. 194-14-III.

Наказателните закони на Германия (§20), Австрия (§11) и много други държави също дефинират невменяемостта, използвайки двата критерия.

За невменяемостта по чл. 33, ал. 1 НК е абсолютно задължително наличието и на двата критерия. С оглед на това „невменяемостта“ по чл. 33, ал. 1 НК не е контрадикторното понятие на вмняемостта. На „вмняемостта“ противостои липсата (отсъствието) на вмняемост („невменяемост“), която всъщност е отразена в юридическия критерий. Истинското контрадикторното отношение $A/\text{non}A$ е „вмняемост“/„невменяемост“. Самото използване в легалната дефиниция на два критерия формално логически води до четири възможни комбинации – „вмняемост“ при отсъствието и на двата критерия (деецът е психически здрав или страда от психическа аномалия, различна от патологиите, визирани в медицинския критерий; „невменяемост“ по см. на чл. 33, ал. 1 НК, при наличието и на двата критерия; наличие само на медицинския критерий при запазена „вмняемост“; липса на вмняемост или „невменяемост“ като контрадикторното на вмняемостта понятие, при даденост само на юридическия критерий. Виждаме, че в две от възможните комбинации има вмняемост, а в другите две – тя липсва, което предопределя отношението на контрадикторност именно между тях. С други думи, „невменяемостта“ по чл. 33, ал. 1 НК е не всяка, а само такава липса на вмняемост, която се дължи именно на психиатрична патология от посочените в медицинския критерий. **„Не-вмняемостта“ (липсата на вмняемост) е по-широка категория от „невменяемостта“ по чл. 33, ал. 1 НК**, като включва освен нея и други хипотези на отсъствие на психическите способности, съставлящи вмняемостта – например при новороденото или малко дете (дори при непълнолетни лица – чл. 31, ал. 2 НК), за които не можем да твърдим, че страдат от психиатрична патология и са невменяеми по см. на чл. 33, ал. 1 НК, тежко алкохолно опияние, ако приемем, че то не представлява същинска психоза¹³, наркотично опиянение, хипергликемия при диабетоболни лица, аутизъм и др. Виждаме, че невменяемостта по чл. 33, ал. 1 НК може да липсва, но въпреки това да не сме изправени задължително пред вмняемост¹⁴.

По този въпрос е добре да се върнем отново към Таганцев – автора на формулата на невменяемостта, въведена в нашето наказателно законодателство. „Тъй като невменяемостта може да зависи или от това, че условията на вмняемостта още не са настъпили, или от това, че те са загубени, то и състоянията на невменяемост могат да бъдат сведени към два главни типа: 1) невменяемост, произтичаща от ненастъпването на надлежното психическо развитие, и 2) невменяемост, произтичаща от загуба от лицето на достигнатото от него надлежно психическо развитие. В първата група на състоянията на невменяемост по-нататък може да бъдат различени: а) неразвитост, зависеща от естествените условия на развитие на човешкия организъм, а именно малолетието; б) неразвитост, обусловена от ненормалното състояние на организма, от неговата болестна недоразвитост, например слабоумие, глухонемота, и, накрая, в) неразвитост, зависеща от вреднодействащите условия на жизнената обстановка”¹⁵.

Таганцев говори за два типа невменяемост и за състояния на невменяемост в множествено число. Оказва се, че в руския НЗ от 1903г. и в българското наказателно законодателство от 1896г. до наши дни не са включени всичките състояния на невменяемост, сочени от Таганцев, а само част от или някои от тях – тези, които се дължат на психиатрична патология, визирана от медицинския критерий. В чл. 33, ал. 1 НК са визирани само хипотезите, посочени от Таганцев в първа група – б) и във втората група на загуба на психическите способности поради „психически болести в тесен смисъл” или „болестно или ненормално състояние на организма” (Пак там). В разпоредбата не са включени обаче двете хипотези от първата група на неизградени психически способности поради „малолетие” (първа група – а) и „неразвитост, зависеща от вреднодействащите условия на жизнената обстановка” (първа група – в), които аз отнасям към липсата на вмняемост („невменяемост”). Ако в чл. 33, ал. 1 от нашия НК бяха визирани всички хипотези на невменяемостта според Таганцев, тогава бих се

¹³ Вж. **Марков, Р.** Относно наказателната отговорност за посегателствата, извършени при обикновено алкохолно опияване (тежка степен). – Държава и право, 1989, №7.

¹⁴ Като взаимно изключващи се алтернативи вмняемостта и невменяемостта се визират в р. 73-77-II; р. 154-05-III и р. 182-11-III, а в р. 279-68-I се приема, че липсата на една или повече от психическите способности на вмняемостта „всякога сочи на невменяемост”.

¹⁵ **Таганцев, Н.** Цит. съч., с. 155; Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. Т. I, С.-Петербург, 1902, с. 414.

съгласил, че понятието невменяемост по чл. 33, ал.1 НК щеше да има обхвата на това, което наричам липса на вмняемост („не-вменяемост“), респективно контрадикторното понятие на вмняемостта щеше да бъде наистина невменяемостта по смисъла на чл. 33, ал.1 НК.

И съвсем накрая. Обръщам специално внимание на липсата на вмняемост, дължаща се на „вреднодействащите условия на жизнената обстановка“ (първа група – в), която предлагам да наричаме „социална невменяемост“¹⁶. Накратко – имам предвид неизградените или реално липсващите психически способности субектът да осъзнава обществената опасност на определени видове наказателнопротивоправни деяния или да „разбира значението на извършеното“, поради липсата на какъвто и да е възпитателен процес за опознаване и спазване на основните или елементарните правила на съвместния социален живот в съвременното общество, липсата на дори начално образование или неграмотност, или неучастие в трудови или други общественозначими дейности на цели етнически, емигрантски и други социално дезинтегрирани общности или групи. Не искам да бъда лош пророк, но ми се струва, че „социалната невменяемост“ е бързо разрастващ се социален феномен, който скоро ще принуди законодателя да се занимае с него¹⁷.

3. „Дешифриране“ на волевия момент на евентуалния умисъл

С разпоредбата на чл. 11, ал.2 НК волевият момент на евентуалния умисъл е „кодиран“ като

„допускане“ от дееца настъпването на общественоопасните последици на извършеното деяние.

В нашата юриспруденция е безспорно и от много години утвърдено разбирането, че „примиряването“ или „съгласяването с евентуалното настъпване на възможните общественоопасни последици е най-точното съдържание на допускането на тези последици като волев момент на евентуалния умисъл“¹⁸.

Глаголът „допускам“ има няколко значения в българския език¹⁹ и това го прави годно средство за „шифроване“ на нормативното съдържание. Със значението на „търпя“ („примирявам се“) е използван в чл. 11, ал.2 НК. Но „шифроването“ чрез употребата на полисемантичното „допускал“ създава предпоставки за объркване в значението, с което е използван изразът от законодателя. Като влагат в „допускам“ често срещаното в обикновения, разговорен език значение на „предполагам“ или „мисля, без да съм сигурен“, някои неправилно отъждествяват „допускал“ по смисъла на чл. 11, ал.2 НК с вероятностното предположение на дееца („предполагал“)²⁰. Така те смесват и погрешно заместват волевия момент на евентуалния умисъл с несигурните, алтернативни представи на дееца, които всъщност се отнасят към интелектуалния момент на умисъла. Дори деецът да иска настъпването на престъпните последици, деянието неправилно се приема за извършено с евентуален, вместо с пряк умисъл, като се изхожда от интелектуалния, а не от волевия момент на умисъла²¹.

¹⁶ Таганцев нарича тази хипотеза на липса на вмняемост „дивост“ („дикост“). Той е на мнение, че „към тази група причини, отстраняващи способността за вмнение, могат да бъдат отнесени макар и рядко срещаните се случаи на пълна дивост, на извършване на престъпното деяние от лице, израсло в среда, в която не съществува идея за право и нравственост, за закон и неговите изисквания. Действащият закон не упоменава изрично за тези условия за невменяемост, попадащи под понятието умствена незрелост. Но от състоянието на дивост трябва да се различава невежеството, и особено суеверното невежество, което често е причина на кървави и зверски престъпления; такова състояние, разбира се, не може да бъде отнесено към причините, отстраняващи вмняемостта“ (Русское уголовное право, Часть общая. Т.1, С.-Петербург, с. 444).

¹⁷ Имам предвид „социалната невменяемост“ на пълнолетните лица като предстоящ законодателен проблем. Що се отнася до „социалната невменяемост на непълнолетните“, които не са „могли да разбират значението на деянието“, и сега на основание чл.31, ал.2 НК те са наказателнонеотговорни.

¹⁸ Диков, А. Относно същността на евентуалния умисъл, С.: 1983, с. 32. Вж. също: Долапчиев, Н. Цит. съч., с. 264; Ненов, Ив. Цит. съч., с. 330; Гиргинов, А. Теоретико-практически коментар на Наказателния кодекс на Р. България, с. 147.

„При евентуалния умисъл, деецът (...) съзнателно се съгласява с настъпването на страничния общественоопасен резултат“ (р. 172-73-I, Сб., с. 22). Вж. също: р. 61-75-II (Сб., с. 47); р. 537-75-I (Сб., с. 44); р. 171-82-I, (Сб., с. 101); р. 67-83-II, (Сб., с. 57); р. 745-94-I (Сб., с. 8) и др.

¹⁹ „Допускам“ означава: 1. позволявам, понасям, търпя; 2. предполагам, приемам, мисля; 3. пушам донякъде или в нещо; 4. давам възможност за нещо, разрешавам (Вж. Тълковен речник на българския език, С., 1973, с. 176).

²⁰ Вж., например, Манчев, Н. Вината в наказателното право. С.: БАН, 1969, с. 128; „(...) допускал, че вследствие на силните удари може да настъпи смъртта“ (р. 67-83-II).

²¹ Вж. също Диков, А. Цит. съч., с. 49 – 53.

Вероятностното предположение, както и категоричното „знание“ нямат никакво отношение към определянето вида на умисъла, който зависи и се определя единствено от (варианта на) волевия момент. Явно е впрочем, че не може да определяме вида на умисъла в зависимост от категоричността или твърдостта на представата относително един или друг обективен признак на осъществения състав на престъпление, и да изискваме за наличието на престъпление възможно единствено с пряк умисъл (чийто състав съдържа специална цел и тези на „просто извършване“ – т. нар. „формални престъпления“) само твърдата и категорична представа на дееца за обективните признаци на състава; при това, пренебрегвайки „искането“ на съставомерните последици²².

Освен „дешифрирането“ на волевия момент на евентуалния умисъл, следва да се има предвид и утвърденото положение, че в законодателството термините трябва да се използват с едно и също значение. В чл. 11, ал. 2 НК и в чл. 285 НК това положение обаче е нарушено. В „допусне“ като признак на състава на престъплението „допустителство“ (чл. 285 НК) е вложен смисъл на бездействието на длъжностното лице, което не възпрепятства и така „дава възможност“ („разрешава“) на своя подчинен да извърши престъпление във връзка със службата или работата.

Би било правилно в чл. 11, ал. 2 НК глаголет „допускал“ да бъде заменен с изречение „се е съгласил с“.

4. „Дешифриране“ на „по собствена подбуда“ при доброволния отказ

Деецът, осъществил наказуемо приготвление или опит за извършването на конкретно престъпление, може да се откаже доброволно, ако е „съзнавал възможността“ за извършване или довършване на престъплението. Традиционно (още в чл. 49, т. 2 НЗ от 1896г.) българският законодател без никаква нужда „кодира“ или „опакова“ доброволния характер на вземане на решението за отказ във формулата „по собствена подбуда“²³. И ако това е донякъде оправдано за първия български наказателен закон, когато лип-

сват научни разработки и съдебна практика по прилагането на института на доброволния отказ (изразът „по собствена подбуда“ е заимстван от унгарския наказателен закон от 1879 г.), в наши дни това е недопустимо. Още повече, че понятието „по собствена подбуда“ не е достатъчно ясно. То е оценъчно понятие, в което може и се влага различно съдържание. За прилагането му в практиката трябва да се изхожда от далеч по-определени понятия, които, за съжаление, не се съдържат в закона. Това обстоятелство затруднява практиката и способства за различно решаване на сходни казуси, при което се стига до диаметрално противоположни решения (налагане на наказание/освобождаване от наказателна отговорност).

Означаването на представата на субекта на доброволния отказ за съществуващата възможност за извършване (довършване) на престъплението с изречение „по собствена подбуда“ не може да се приеме за сполучливо и поради някои допълнителни съображения: всяка подбуда е собствена в смисъл, че човек я преживява като проявление на собственото си съзнание, чувства и воля, като вътрешна движеща причина на действието подбудата е винаги собствена; изразът може да доведе до неправилното разбиране, че мотивите на доброволния отказ не трябва да се пораждат от външните обстоятелства, от обективната действителност и че техен източник може да бъде само вътрешният свят на дееца; определението внушава погрешната теза, че щом подбудата е „собствена“, деецът във всички случаи следва сам да вземе решението за отказ, без да е повлиян от други лица.

Изразът „по собствена подбуда“ следва да бъде изоставен. Нужно е да се внесе яснота в НК, като понятието се „дешифрира“. За целта предлагам в нормите на доброволния отказ (чл. 17, ал.3, чл. 18, ал.3 и чл. 22, ал.1 НК) да се експлицира направо самото съдържание на „по собствена подбуда“ и да се замени със „като е съзнавал възможността“²⁴.

²² Например, деецът осъществява състава на чл. 104, ал. 1 НК с пряк умисъл, когато иска да издаде информацията на чуждата държава, независимо от обстоятелството дали е сигурен, или само предполага, че тя е държавна тайна. Един, струва ми се, много ясен пример. Вещното укривателство по чл. 215 НК, чийто състав съдържа специална цел, безспорно се извършва само с пряк умисъл. И това е така дори когато вещният укривател само „предполага“ (чл. 215 НК) престъпния произход на вещта – предмет на престъплението. Самата разпоредба на чл. 215 НК съвместява в един състав специалната цел и „предполага“.

²³ В чл. 49, т. 2 НЗ от 1896г. – „по собствено побуждение“.

²⁴ Вж. **Марков, Р.** Доброволният отказ от извършване на престъпление. С.: Тракия, 2001, с. 13 – 48.

БИБЛИОГРАФИЯ:

Таганцев, Н. Русское уголовное право. Лекции Часть общая. Т. 1, М.: Наука, 1994 // **Tagantsev, N.** Russkoe ugovnoe pravo. Lektsii Chasty obshtaya. T. 1, M.: Nauka, 1994.

Долапчиев, Н. Наказателно право. Обща частъ. Т. 1. С.: 1936 // **Dolapchiev, N.** Nakazatelno pravo. Obshta chasty. T. 1. S.: 1936.

Ненов, Ив. Наказателно право на НРБ. С.: НИ, 1972 // **Ненов, Iv.** Nakazatelno pravo na NRB. S.: NI, 1972.

Марков, Р. Изключващи вината обстоятелства (практика на ВС и ВКС по наказателни дела). С.: Сиела, 2016 // **Markov, R.** Izklyuchvashti vinata obstoyatelstva (praktika na VS i VKS po nakazatelni dela). S.: Siela, 2016

Лютов, К. Професионалната непредпазливост в наказателното право на НРБ, С.: 1958 // **Lyutov, K.** Profesionalnata nepredpazlivost v nakazatelnoto pravo na NRB, S.: 1958.

Марков, Р. Относно наказателната отговорност за посегателствата, извършени при обикновено алко-

холно опиване (тежка степен). – Държава и право, 1989, № 7 // **Markov, R.** Otnosno nakazatelната otgovornost za posegatelstvata izvarsheni pri obiknoveno alkoholno opivane (tezhka stepen). – Darzhava i pravo, 1989, № 7.

Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. Т. I, С.-Петербург, 1902 // **Russkoe ugovnoe pravo.** Lektsii. Chasty obshtaya. T. I, S.-Peterburg, 1902.

Диков, А. Относно същността на евентуалния умисъл, С., 1983 // **Dikov, A.** Otnosno sashtnostta na eventualniya umisal, S., 1983.

Гиргинов, А. Теоретико-практически коментар на Наказателния кодекс на Р. България. // **Girginov, A.** Teoretiko-prakticheski komentar na Nakazatelniya kodeks na R. Balgariya.

Манчев, Н. Вината в наказателното право. С.: БАН, 1969 // **Manchev, N.** Vinata v nakazatelnoto pravo. S.: BAN, 1969.

Марков, Р. Доброволният отказ от извършване на престъпление. С.: Тракия, 2001 // **Markov, R.** Dobrovolniyat otkaz ot izvarshvane na prestaplenie. S.: Trakiya, 2001.